

LBRIS

We know
books

MICHEL LAROCHE

Episcop al Bisericii Ortodoxe a Franței

ASUMAREA CRUCII

CALEA MISTICĂ A ANGOASEI

Cuvânt de învățătură despre rugăciunea euharistică a inimii
a Părintelui Ilie Cleopa

PREFAȚĂ DE COSTION NICOLESCU

Traducere din limba franceză de
Mădălina Constantin

METEOR
PRESS

CUPRINS

Prefață: ANGOASELE PĂRINTELUI MICHEL LAROCHE	5
CUVÂNT DE ÎNVĂȚĂTURĂ DESPRE RUGĂCIUNEA EUHARISTICĂ A INIMII A STAREȚULUI ILIE CLEOPA DE LA MĂNĂSTIREA SIHĂSTRIA	19
Introducere: ANGOASA – FENOMEN DE SOCIETATE SAU O EXPERIENȚĂ A TUTUROR VREMURILOR?	41
CALEA ANGOASANTĂ CĂTRE ÎMPĂRĂȚIE	49
PORUNCILE APOFATICE (NEGATIVE) ALE DOMNULUI	53
ÎNȚELEPCIUNEA LUMII ȘI NEBUNIA LUI DUMNEZEU SAU ÎNȚELEPCIUNEA LUI DUMNEZEU ÎNTR-O LUME NEBUNĂ!	63
CUGETĂRI DESPRE ANGOASĂ ÎN VIAȚA PROFESIONALĂ	70
RESPIRAȚI DUH SFÂNT PENTRU A NU FI ASFIXIAȚI DE DUHUL LUMII: RUGĂCIUNEA	80
CĂLĂTORIA INTERIOARĂ	88
REZISTENȚELE SUFLETULUI	93
ANGOASA ȘI LUMILE SALE IMAGINARE	101
TRADIȚIA SECRETĂ ȘI LINIȘTEA	115
DE LA ASCEZĂ LA TEOLOGIA NECUNOAȘTERII DE SINE	121
OMUL TĂCERII	132
DOCTRINA MISTICĂ A ÎNVIERII	149
LA PERIFERIA ANGOASEI: GÂNDUL LA MOARTE DUPĂ TRADIȚIA SFINȚILOR PĂRINȚI AI PUSTIEI	161
LA PERIFERIA ANGOASEI: ANGOASA INFERNALICĂ	168
LA PERIFERIA ANGOASEI: ACEDIA ȘI DESCURAJAREA	199
LA PERIFERIA ANGOASEI: ACCEPTAREA ÎNCERCĂRILOR	205
PARABOLA SEMĂNĂTORULUI	220

Angoasele părintelui Michel Laroche

Părintele Michel Laroche s-a născut la 26 martie 1943, la Neuilly-sur-Seine (departamentul Hauts-de-Seine, în regiunea Île-de-France). Tatăl său era bancher și istoric, iar bunicul ambasador. A cunoscut ortodoxia la 22 de ani. După cum vom vedea a avut o legătură destul de strânsă cu Biserica Ortodoxă Română și s-a desăvârșit duhovnicește prin contacte cu părinți îmbunătățiți din mănăstirile românești din a doua jumătate a secolului trecut, din timpul comunismului.

În 1974 a absolvit Institutul de Teologie Ortodoxă de la Saint Denis (recunoscut de Academia din Paris), al cărui rector era în vremea aceea Înaltpresfințitul părinte mitropolit Nicolae al Banatului. A devenit licențiat în teologie în 1969. Doctorand în teologie din 1988, printr-o decizie a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

A fost hirotonit diacon în anul 1967 și preot în anul 1969 (pentru Biserica Ortodoxă Catholică din Franța, fără vreo legătură canonică în acel moment și care apoi a trecut sub jurisdicția Patriarhiei Române). În continuare, pentru un timp s-a alăturat vechilor calendariști (Biserica adevăraților Ortodocși?). În 1972 Preafericitul părinte patriarh Justinian îi acordă demnitatea protopop onorar și de econom stavrofor, precum și Crucea Patriarhală. În același an fondează în nordul Parisului parohia Sfântul Mihail și Sfântul Nectarie de Egina, sub egida Patriarhiei române. În 1978 părăsește oblăduirea canonică a Patriarhiei Române (poate și dintr-o disensiune cu episcopul Gherman pe trema trihotomismului) și trece la Biserica Greacă, în vremea aceea sub jurisdicția canonică a Bisericii ortodoxe ruse din afara frontierelor (ÉORHF). În 1987 se întoarce sub jurisdicția canonică a Patriarhiei Române. Între 1991 și 1995 se va supune canonic Înaltpreasfințitului părinte mitropolit Nicolae al Banatului. Nu știi din ce motive, ierarhul l-ar fi îndrumat ca să găsească, totuși, o altă Biserică. Aceasta va fi Patriarhia de la Kiev.

În 1996 intră în monahism (probabil că a rămas văduv) și imediat este ridicat la demnitatea de arhiepiscop de Lyon, de Paris și a toată Franța. În 1998, patriarhul Filaret de la Kiev și al întregii Ucraine îl face mitropolit

de Paris, cu jurisdicție pentru toată Franța. Nu a aderat la Adunarea Episcopilor Ortodocși din Franța.

Schimbarea aceasta deasă de jurisdicții canonice poate să nedumerească și să ridice anumite semne de întrebare, dar ea are probabil anumite rațiuni și este oarecum firească pentru comunitățile ortodoxe mici din Occident care-și caută continuu oblăduirea potrivită. Sigur, ne-am fi așteptat ca părintele Michel Laroche să rămână atașat până la capăt Patriarhiei Române¹.

Părintele Michel Laroche a scris numeroase cărți, cele mai multe fiind de mistică creștină². Una dintre ele, *Calea tăcerii*, a fost tradusă și în limba română³.

Titlul cărții acesteia poate să șocheze. Pentru cititorul român, cuvântul *angoasă*, în contextul teologic al cărții, poate pune probleme de înțelegere și de receptare. El este un neologism care a intrat în limbajul curent prin intermediul perioadei de înflorire existențialismului, din deceniile 5-7 ale veacului trecut (împreună cu *incomunicabilitate*, *alienare*, *neant*, *abisal* ș. a.). Are o conotație negativă, însemnând o spaimă morbidă, paralizantă, ucigătoare de suflet. Părintele Michel Laroche vrea să reabiliteze această stare și chiar să-i scoată la iveală o încărcătură pozitivă, benefică pentru mântuire⁴.

Angoasa este considerată de autor „*marea problemă a zilelor noastre*”. Mulți o socotesc o „*boală indescifrabilă*”. Totodată afirmă că „*Biserica*

¹ Toată această prezentare este rezultatul compilării puținelor date găsite pe internet. Pe pagina sa de Facebook ni se spune acum că trăiește la Saint-Briac-sur-Mer și că a lucrat pentru Biserica Ortodoxă (Calcedoniană). Pare într-un fel de retragere.

² Iată-le pe câteva dintre ele: *Une seule chair* (1984); *La voie de silence : Dans La tradition des Peres du desert* (2010); *Les Racines chrétiennes de l'Europe : les antinomies et synergies* (2014); *Petit lexique pour comprendre l'orthodoxie* (2017); *La voie mystique de l'angoisse* (2018); *Petit lexique pour comprendre le Notre Père* (2020)

³ Michel Laroche, *Calea tăcerii*, Ed. Meteor Press, București, 2019.

⁴ Ne putem gândi până la un punct la felul în care s-a încercat de către unii teologi să se recupereze cuvântul *eros* în legătura cu Dumnezeu, cuvânt folosit de Părinții primului mileniu, dar în bună parte compromis prin utilizarea lui în contexte de erotism exacerbat, care pare să caracterizeze epoca noastră mai mult și mai deșănțat și mai generalizat decât în alte epoci.

Ortodoxă are o teologie a angoasei". Desigur, una subtilă, oarecum subterană, căci, altfel, până la părintele Michel nu aflăm tratată teologic această temă. Până la urmă, angoasa este o cruce pe care trebuie s-o iei și s-o porți conștient. Cum crucea este absolut necesară pentru mântuire, așa și angoasa asumată este necesară. Nu ca să rămâi în ea, ci ca să o depășești într-o vindecare, într-o învierea omului din tine. Angloasa asumată este „moarte voită”, moarte în sensul de „renunțare absolută la valorile lumii”⁵. Lucrul acesta poate conduce la ceva foarte important pentru sufletul credinciosului indiferent de treapta duhovnicească pe care se află, anume la atingerea izvorului lacrimilor izbăvitoare. Părintele Laroche își ia curajul să atribuie teologia angoasei Sfinților Părinți (!): „Angoasa a fost identificată de Sfinții Părinți și asceți cu rezistența vechilor prejudecăți psihice care au luat în stăpânire sufletul, la venirea focului Duhului Sfânt”. Mai mult: ar exista o bogată literatură patristică privind *taina angoasei*. În mod sigur, nu o vom afla punând drept motor de căutare această sintagmă.

Aș insista puțin, deloc exhaustiv, asupra cuvântului *angoasă*, pentru că el este cheia teologică a lucrării și fără o încercare de circumscriere a lui lucrarea devine dificil de înțeles în fundamentul ei teologic. Încărcătura cuvântului *angoasă* în limba franceză (limba originalului acestei cărți) diferă mult în anumite situații de încărcătura din limba română, unde este un neologism recent. Dicționarul Academiei Române, al cărui prim volum a apărut în 1912, nu-l menționează.

Termenul de *angoasă* nu se regăsește ca atare în Scriptura Sfântă în traducerea românească, dar el este prezent în versiunile franțuzești. Și nici nu este des întâlnit la teologi. Cel puțin la cei mai cunoscuți, fie ei din vechime sau din vremurile mai noi. De aici impresia că, încercând să-și susțină teza, s-ar putea ca uneori părintele Michel Laroche să fi forțat mai mult sau mai puțin nota. Pentru limba română, DEX ne dă înțelesurile: „neliniște, tulburare, îngrijorare, adesea patologică”. Autorul ne dezvăluie termenul grecesc pe care el îl traduce prin *angoasă*: *thlibo*, având echivalente în latină, ni se spune, pe: *angustiare*; *arctus* (latina veche: *artus*); *comprimere*; *tribulare*. Toate aceste verbe au ca înțeles principal (și care

⁵ Aici și în continuare cuvântul *lume* este folosit în accepția de *lumea căzută*, nu privește *lumea în calitate* ei de creație a lui Dumnezeu.

justifică folosirea lor în contextele biblice), pe acela de *strâmtorare* (ce frumos cuvânt!), strâmtorare venind din pricina unor necazuri. Autorul consideră ca traducerea lui *thlibo* în română ar fi „*să fii cuprins de angoasă, să intri în deznădejde*”. După dicționar, prima opțiune de traducere ar fi *întristare*. Aparent lucrurile se lămuresc, însă practic ele devin un pic și mai confuze. Sunt puține cazurile în care cuvântul *thlibo* apare în Scriptură, în versiunea greacă. Acolo unde apare, traducerea românești ale Bibliei o redau prin: *strâmtorare, affare la ananghie*.

*Concordance*⁶ (după versiunile franceze *Segonde* și *Synodale* ale Bibliei) ne dă mult mai multe prezențe ale cuvântului *angoisse* în Scriptură, dar ele nu au în spatele lor cuvântul *thlibo*. Comparat cu versiunile românești, *angoisse* acoperă acolo accepțiuni precum: *întristare, mâhnire, îngrijorare, nevoie, necaz, strâmtorare sufletească, spaimă...* Prima dată cuvântul apare la Facerea 42, 21, cu înțelesul de *zbuțum sufletesc*. Cum se vede avem de-a face cu o gamă relativ largă de nuanțe, pe care în română nu le putem acoperi prin *thlibo*.

În *Vocabulaire de Theologie Biblique*⁷ avem definită angoasa astfel: „*Diferită de frică, stare care e provocată de ființele acestei lumi, diferită de grijă, care denotă o atenție specială și o preocupare excesivă în legătură cu o lucrare precisă sau cu o misiune în desfășurare, angoasa trădează o neliniște care țâșnește din profunzimile eului, o incertitudine în fața morții și a viitorului în general. În Biblie, cel puțin în traducerea ei greacă, acest sentiment apare în timpul narațiunilor care comportă anumite sentimente. 1. Incertitudinea în legătură cu rezultatul unei bătălii atunci când ești asediat (agônia: 2 Macabei 3, 14 ss; cf. 15, 19; Luca 22, 44 – n.n. aici Însuși Iisus este angoasat!). 2. Când îți stă inima în loc de spaimă în fața unei încercări ce pare fără ieșire (aporeô, gr. aporia : Osea 3, 8; 2 Macabei 8, 20; Înțelepciunea lui Solomon 11, 5; Luca 21, 25). 3. Când este folosit cuvântul *synekhomai*, comportă următoarele înțelesuri: *blocaj, sechestrare (1 Samuel 23, 8; 2 Samuel 20, 3); încercuire, strâmtorare, sufocare de către cineva, dominare de teamă (Luca 8, 37) sau de**

⁶ *Concordance des Saintes Ecritures*, Societe Biblique Auxiliaire du Canton de Vaud, Lausanne, f.a.

⁷ *Vocabulaire de Theologie Biblique*, sub conducerea lui Xavier Leon-Dufour, Les Editions du Cerf, Paris, 1988.

boală (Matei 4, 24; Luca 4, 38); mai poate însemna, de asemenea: opri-
mare, cuprindere de suferință (gr. stenokhōria: Deuteronomul 28, 53;
2 Corinteni 4, 8; 6, 4.12...).”

Se poate constata iarăși cum cuvântul *angoisse* nu se referă numai
la *thlibo*, ci exprimă reduționist mai multe cuvinte din limba greacă.
Astfel, și gama de înțelesuri posibile este mult mai largă.

Sigur, citind cu atenție și concentrare demersul părintelui Michel
Laroche îi vei înțelege îndreptățirea și eșafodajul logic-duhovnicesc. Eu aș
recomanda ca în caz de dificultate de înțelegere să se înlocuiască cuvântul
angoasă cu cuvântul *cruce* (desigur, crucea personală a fiecăruia, nu
Crucea lui Hristos), iar expresia *asumarea angoasei* cu *asumarea crucii*.

Angoasa, consideră autorul, este un *iad provizoriu*. Sunt două tipuri
de angoasă. Unul vine din luminarea conștiinței de către Duhul Sfânt și
vederea gravității păcatelor săvârșite în trecut. Iar în prelungire vine
angoasa rezultată din dificultatea luptei de schimbare a omului în raport
cu trecutul său. Apar aferent și două frici: pe de o parte frica de a părăsi
ceea ce știi, în care te afli mai mult sau mai puțin confortabil, și de care ți
se cere să te desparti și pe de altă parte frica de viitor, fie el și promis ca
foarte luminos. Oricum, angoasa constă într-o luptă interioară: „*lupta
dintre omul vechi și omul nou; omul vechi îl tiranizează pe omul nou*”.

Părintele Michel Laroche ne indică în dezvoltarea tezei sale câteva
surse ale angoasei.

Exigențele Legii iubirii! Ceea ce poate să li se pară multora paradoxal,
angoasa poate proveni din confruntarea creștinului cu exigențele Legii
iubirii, lege nouă, adusă de Hristos. În învățătura Lui, ea este exprimată,
între altele, prin poruncile date. Or, acestea pot părea restrictive omului
neatent din punct de vedere spiritual. Și atunci apare o luptă care se poartă
în interiorul omului între cerința de împlinire a acestor porunci și
comoditatea spirituală de a le ignora, mai mult au mai puțin. Conștiința
păcatului, cu îndoiala de sine aferentă, conduce la angoasă.

Raportarea față de lume. O formă de angoasă vine din ceea ce
numește autorul *raportul față de lume*. Creștinul este până la urmă un
străin în lumea aceasta, așa cum Hristos a fost un străin și tratat ca atare
(cf. Ioan 1, 10-11). Drept urmare, i se cere să se despartă de această lume,
de valorile ei. „*Este un antagonism desăvârșit între înțelepciunea lumii și*

înțelepciunea lui Dumnezeu”, ne spune autorul. Nu poți să pactizezi cu ideologiile lumii acesteia și în același timp să te numești creștin. Una este educația spirituală oferită de societate și alta cea oferită de Biserică, sub inspirația Duhului Sfânt. Asta presupune pe de o parte o îndepărtare față de lume, un refuz al valorilor ei. Or, sufletul, prin partea sa superioară, intelectul, se împotrivesc despărțirii de lume. Pe de altă parte, presupune și intrarea într-o legătură tot mai strânsă cu Duhul Sfânt. E o durere teribilă a sufletului atunci când constată cât de departe este de idealul unirii cu Duhul Sfânt. Experiența acestei angoase este infernală, tocmai de aceea greu de suportat. Uneori sufletul angoasat are impresia că moare, ceea ce-l conduce până la a fi străbătut de gândul sinuciderii.

De îndată ce va începe urcușul său duhovnicesc, lumea îl va respinge pe creștin pentru că nu-i seamănă. Creștinul este aspru judecat de lume, judecată ce va constitui și ea un element de angoasă.⁸

Adeesea, ca ieșire, creștinul încearcă totuși o negociere culturală cu lumea⁹. Cumva vrea să se folosească de „bunătățile” ei, dar în același timp să rămână și cu cele ale lumii veșnice. Eventual să aibă o existență dublă, una în societate și alta în intimitatea credinței sale. Lucrul acesta poate produce o angoasă care trăită fără discernământ conduce la disperare¹⁰. Așadar, viețuind cu necesitate în lume, creștinul este într-o continuă angoasă. Sunt totuși persoane care, prin străduință spirituală, reușesc să se sustragă căderii lumii, să impună lumii, prin trăire și faptuire, valori spirituale christice.

Angoasa față de instituție. O altă angoasă detectată de autor este cea *față de instituție*. Ea e dată de dependența socială și spirituală pe care instituțiile de tot felul vor să i-o impună. Presiunea acestora se face pe multe căi, prin presiuni materiale, economice, de statut social. Pentru creștin altele sunt valorile importante: responsabilitatea spirituală,

⁸ (Voi pun din loc în loc micile mele comentarii prin note de subsol.) Totuși, în ceea ce privește experiența proprie, impresia mea este că la marii părinți duhovnicești nu am aflat angoasă. Doar îngrijorare însoțită de nădejde.

⁹ Eu cred că oamenii sunt creativi. Ei sunt dăruți de Dumnezeu cu diferiți talanți. Acești talanți sunt roșiți de cei dăruți cu ei într-o măsură mai mică sau mai mare. Ar fi nepotrivit ca acele roade culturale să fi ignorate. Iar Biserica e tot parcursul ei s-a exprimat cultural.

¹⁰ Da. Cuvântul *discernământ* este cuvântul cheie în acest caz.

implicarea spirituală, echilibrul vieții de familie etc. Hristos este tot timpul în centrul relațiilor sale umane. Omul duhovnicesc este un om transfigurat, care răspândește lumină și care dorește să între cu semenii săi în relație de *agape*.

Recuperarea identității. Problema angoasei vine și din necesitatea de regăsire a identității spirituale ontologice, din efortul de recuperare a ei. „*Angoasa fundamentală a omului este cea care îl cuprinde în fața vertijului unei noi identități*”, consideră părintele Michel Laroche. Faptul de se simți străin în această lume și de a-i recepta pe cei de aproape ca străini induce o durere creștinului. Învățătura lumii îl desparte pe om de aflarea identității sale ultime. Este un moment când creștinul nu se mai poate defini, nemaipartținând acestei lumi, dar nici fiind intrat deja în cealaltă. Prin acest sentiment acut de înstrăinare, pare că omul, în general, cu atât mai mult creștinul, este destinat angoasei. Regăsirea identității ontologice înseamnă o regăsire a libertății ontologice. Ideea este aceea de a îndepărta din fire toate acele *elemente parazite* care ne depărtează de identitatea noastră ontologică. Se cere dusă o luptă continuă împotriva identității vechi, în vederea obținerii uneia noi, ceea ce aduce cu sine o angoasă. Identitatea ultimă a omului se află în plan transcendental. Pentru aflarea ei se cere străbătut un lung drum spiritual. Parcursul aceasta de la un acasă-străin la o străinătate-acasă, presărat cu încercări, nu arar, și cu necazuri consistente, poate fi ajutat de un limbaj poetic, limbaj pe care Biserica îl folosește cu prisosință. Pe măsură ce parcurge acest drum, creștinul va privi necazurile ca pe o chemare a lui Hristos, ca pe un ajutor spre mântuire. În final vom avea de a face cu un om al duhului, tainic și de necunoscut în chip ultim, așa cum și Hristos este tainic de necunoscut.

Impresia de sine. O angoasă provine de la felul în care omul se vede pe sine. La un moment dat impresia de sine se adeverește ca fiind numai o impresie, diferită de realitate, ceea ce produce tulburare. Încercările desperate ale omului de a se defini, de a se cunoaște pe sine produc angoasă. Pe undeva devine tot mai evident pentru spiritul matur atent faptul că este cu adevărat necesar să se lepede de sine pentru a supraviețui în veșnicie. Aceasta impune să pună un accent tot mai mare pe primirea valorilor dumnezeiești. Într-adevăr, cum ne spune autorul, „*pentru Dumnezeu omul nu este o realitate decât unit cu El*”. Se cere ca omul să

se nască din nou, din Dumnezeu acum, în chip spiritual. În acel moment omul va avea o dublă revelație: revelația lui Dumnezeu și revelația propriului său ipostas. Când sufletul omului este cuprins de Dumnezeu, el intră într-o stare de *necunoaștere*¹¹. Această necunoaștere produce angoasă. Tot așa și tăcerea de sine, aferentă. Ele apar omului ca moarte. Dar necunoașterea supremă poate conduce la vederea luminii necreate și la contemplare. Adică el atingerea sfințeniei.

Autorul insistă mult asupra necunoașterii de sine și a necunoașterii lui Dumnezeu, ca surse de angoasă. Necunoașterea Îl înconjoară pe Dumnezeu: „*Una dintre tainele cele mai fascinante ale Teologiei ortodoxe este cea a necunoașterii lui Dumnezeu.*” Dar necunoscut este și omul în esența lui ultimă: „*Ar fi o mare erezie să credem că omul Duhului este cognoscibil*”, ne spune părintele Michel Laroche¹². Despre el putem avea doar o cunoaștere cu totul parțială. Pentru a ne preciza felul în care necunoașterea lui Dumnezeu este în final o posibilitate de a-L cunoaște, părintele Michel Laroche ne trimite la episodul Schimbării la Față, când „*întunericul prezent este antinomic inseparabil de lumină*”.

Angoasa morții. În final orice angoasă are drept cauză *frica de moarte*. Cei care depășesc cu adevărat frica de moarte, depășesc în mare măsură și angoasa. Dar, ne spune autorul, „*dorința de moarte nu biruie niciodată dorința de a nu muri*”. Trecerea prin moarte este obligatorie, iar pregătirea ei se poate face prin purtarea crucii proprii întru Înviere. Hristos a cunoscut și El această angoasă a morții.

La periferia angoasei. Lucrarea se ocupă în final și de două stări pe care le consideră a fi *la periferia angoasei*. Una dintre ele este **acedia**, o stare depresivă, de plictiseală duhovnicească. Alta este **descurajarea**, de altă natură decât acedia, dată de un sentiment de abandon a omului de către Dumnezeu. Timpul devine atunci infernalic, iar experiența de viață a celui descurajat este, la rândul ei, infernalică.

¹¹ Probabil că autorul are în vedere ceea ce teologia numește *cunoaștere apofatică*. Adică tot o cunoaștere. Adevărul este, așa cum a demonstrat și a afirmat apăsător Părintele Dumitru Stăniloae, că trebuie pus un echilibru binefăcător între cunoașterea catafatică și cea apofatică.

¹² Folosirea cuvântului *erezie* mi se pare puțin forțată în acest caz.

Părintele Michel Laroche nu se mărginește la descrierea stării dramatice a angoasei, dar oferă și **soluțiile duhovnicești de tămăduire** a ei.

A fi în Biserică. Biserica are prin învățătura și prin exprimarea ei liturgică toate leacurile pentru stingerea angoasei, de orice fel ar fi ea.

Legea iubirii. O soluție de stingere a angoasei este însușirea legii celei noi aduse de Hristos, a Legii Iubirii. Lucrul acesta începe prin împlinirea *poruncilor* Lui. Aceste porunci nu au un înțeles administrativ sau juridic, moral sau mental, ci unul experimental. Ele se cer trăite intim, asumate. Hristos este cel dintâi care le-a împlinit. Împlinite fiind, apare posibilitatea ca ceea ce este profan să devină sacru, prin transfigurare, prin intrarea în lumina slavei lui Dumnezeu. Teologia creștină este o teologie mistică a luminii.

Rugăciunea. Rugăciunea este unul dintre leacurile universale de vindecare din orice boală spirituală, și nu numai, prescris de Biserică. Inteligența discursivă nu poate să se înțeleagă pe sine și nici să-L înțeleagă pe Dumnezeu. Încercarea de a înțelege intelectual Treimea reprezintă un sacrilegiu, consideră autorul. Numai prin rugăciune se poate ajunge la Dumnezeu. „*Rugăciunea înseamnă prezența lui Dumnezeu în inima omului*”, cum definește atât de bine părintele Michel Laroche. Sau, după Sfântul Grigorie Sinaitul, „*a te ruga înseamnă a-L respira pe Dumnezeu, a te ruga înseamnă a respira Duhul Sfânt*”. Autorul se referă mereu la venirea Sfântului Duh și la împodobirea lăuntrică a creștinului. Rugăciunea este considerată de autor a fi cheia care deschide încă de aici, de pe pământ, Împărăția cerurilor. Rugăciunea poate fi făcută în tot timpul și în tot locul. Lupta se dă tot timpul între duhul lumii acesteia și Duhul Sfânt, Cel Care se exprimă apropiat prin rugăciune. Rugăciunea este o cale și o stare care pot conduce la o mai mare receptivitate a harului contemplării. Contemplare înseamnă în ultimă instanță îndumnezeire.

Lacrimile. Rugăciunea, în cazurile de bună intensitate a inimii, conduce până la izvorul lacrimilor, ce ține și el de un al doilea botez. Manifestarea Duhului Sfânt se produce și prin deblocarea izvorului lacrimilor, fie ele de pocăință sau de bucurie. Căci există un parcurs al lacrimilor. De la lacrimile de doliu (de pocăință, de durere) mai întâi, care produc angoase, până la lacrimile celor care „*se roagă printr-o blândă chemare a inimii și a sufletului la rugăciune*”. Cele dintâi spun despre o punere în mormânt spirituală, cele de pe urmă despre Înviere. Evagrie

Ponticul crede că, în felul acesta, întristarea și deprimarea pot fi alungate. Părintele Michel Laroche consideră că se poate vorbi chiar despre o „*teologie a lacrimilor*”.

Liniștea duhovnicească. Omul tăcerii. „*Liniștea este marea poruncă ascetică a vieții duhovnicești din pustie*”, ne spune părintele Michel. Liniștea ține de doctrină. În Tradiția ortodoxă, Dumnezeu intră în sufletul omului și Se comunică prin tăcere. Tăcerea îl ajută pe creștin întru moarte de sine de bună voie a sufletului față de lume, spre cufundare în viața veșnică. Este o tăcere care spune despre prezența lui Dumnezeu în om. Totuși, tăcerea de sine produce angoasă. Necunoașterea de sine, cu tăcere de sine aferentă, este menită să fie calea ascetică spre o a doua naștere.

Sunt mai multe feluri de tăcere: a buzelor, a sufletului, a minții (renunțarea la orice gând, chiar și la cele mai înalte din punct de vedere teologic). În final, omul nou ajunge la o tăcere necreată, a unei alte nașteri, adică ruptă din tăcerea lui Dumnezeu. Este o tăcere aflată într-un raport indisolubil cu iubirea: „*dragostea este singur forță care îi permite omului să se depășească pe sine, să instaureze tăcerea în el, pentru a primi de la Duhul nașterea de sus*”. În ceea ce privește această naștere, autorul îl privește pe Sfântul Duh ca pe un pântece matern, numindu-L Duhul-Mamă¹³.

Biserica Ortodoxă se bazează pe doi stâlpi, Scriptura și Tradiția. Aparent avem de a face cu o antinomie între cuvânt și tăcere, dar ele rămân inseparabile, constituind raportul dintre Evanghelie și Tradiție. Zgomotul lumii se opune acestei lucrări sincrone. Cuvântul Scripturii este public, proclamat, iar Tradiția se bazează mult și pe tăcere. În Scriptură avem o alternanță tainică de cuvinte și de tăceri, consideră părintele autor. Chiar dacă Tradiția este transmisă oral, de la părinți duhovnicești la fii duhovnicești, care la rândul lor vor deveni părinți duhovnicești, și tot așa de-a lungul veacurilor. Dar mai mult decât de o transmitere orală este

¹³ Sigur, privirea Duhului ca element feminin în sânul Treimii poate produce unele tulburări. Chiar dacă accepția „*maternității divine a Duhului Sfânt*” există la unii dintre Sfinții Părinți din vechime (ne sunt dați drept exemple Ioan de Daliatha și Afraat Persanul), ea a produs uneori interpretări exagerate și greșite.